

Зоран Аврамовић¹

Институт за педагошка истраживања

UDK: 371.95

Београд

ISBN 978-86-7372-114-9, 15 (2009), p.27-45

Оригиналан научни рад

ДРУШТВЕНЕ ЕЛИТЕ И ДАРОВИТИ УЧЕНИЦИ

Резиме: У раду се анализира однос између образовања (школе) и друштвених елита. Разматрају се питања: ко формира елиту у професијама (привредници, лекари, наставници, политичари, спортисти)? Да ли се од даровитих ученика и студената стварају елите у друштвеним делатностима? Шта се дешава са даровитим ученицима после завршеног формалног школовања? Полази се од претпоставке да успешно друштво није могуће развијати без његових најбољих представника. Елите су увек мањине које служе друштву али и управљају друштвом. У првом делу се излажу теоријски погледи на друштвену елиту. Постоје два схватања елите. Традиционалне елите су биле регрутоване из културе наслеђивања (породица, имовина). Модерне елите настају више на способностима које се испољавају кроз формално школско образовање, способности, приходе (зараду) али и срећним случајем. Другим речима, модерно схватање елита рачуна са даровитим појединцима и образовним установама. У теоријским истраживањима као кључна обележја друштвених елита наводе се - способност, тежња ка моћи, организационо понашање, предност у струци, контрола ресурса.

У другом делу се укратко излаже улога школе у регрутовању способних и даровитих ученика за друштвене елите. Оне су у модерном друштву производ образовног система. Да ли постоји директна веза између даровитих ученика и формирања друштвених елита? Из прегледа неких истраживања проблема даровитости можемо да закључимо да школа не подстиче већину особина од којих се формира друштвена елита. Школа развија претежно когнитивне способности, али не и вештину организационог сналажења, тежњу за освајањем моћи, стицање предности у струци, контроли ресурса – способности на које указују теоретичари друштвених елита.

У трећем делу се разматрају индивидуалне и друштвене препреке за даровите ученике на путу до друштвених елита. Указује се на проблем појединачног избора професије, породично васпитање, на институционалне препреке, тржиште знања, политичко опредељење, однос према јавности, психолошку структуру друштва, културу друштва. Поставља се питање: шта може друштво да учини да се поменуте препреке отклоне?

У закључку се подвлачи одређени несклад између особина даровитих ученика у школи (постигнућа, способности, учење, мотивација, креативност) и особина које су потребне успешном друштву (предузетна личности и организационо понашање, институционална сналажљивост, тежња ка моћи, контрола ресурса).

¹ zoran.a@sezampro.rs

Савремено друштво се раслојава и дели по линији класних разлика, односно слојних неједнакости али и по линији елита и маса. Делови друштвених групација које називамо елитама налазе се на управљачким местима друштвених делатности, оне обликују јавно мњење, и, као најважније, управљају друштвом. Проблем елите, а самим тим и даровитости, актуализован је у модерном друштву, пре свега због јачања транснационалне тржишне привреде и ширења демократског поретка. С једне стране, реч је о концепту привређивања који полази од способности појединаца и иновативних капацитета радне организације, а с друге стране, о борби за власт у складу са демократским правилима. Заједничко је уверење највећег броја проучавалаца друштва да се владавина елита у савременом друштву не може избећи.

За социологију образовања релевантна су следећа питања: каква је веза између образовања (школе) и друштвених елита; како се регрутује професионална и управљачка елита; шта се догађа са даровитим ученицима после завршеног формалног школовања; да ли се од даровитих ученика и студената формира елита?

Најпре ћемо одредити појам елите, а потом размотрити однос даровитих ученика (студената) и друштвених елита.

Елите у друштву. Именица »елита« значи најбољи, најотменији. Са социолошког становишта значајно је питање која су основна обележја елите, како се стварају (регрутују) и каква је њихова улога у друштву?

Постоје две теорије елите: конзервативна и модерна. По првом схватању, елите су дате по природи, реч је о ретким људима који се супротстављају масама. Народом треба владати на сваки начин – помоћу вере, предрасуда и обмана. Имовина и пордично порекло је од највећег значаја за формирање елита у друштву.

Модерно схватања полазе од уверења да се елита ствара на основу способности и знања које појединци и групе покажу у практичном и духовном животу. Тако, узима се као критеријум стицање школских квалификација, јавно признати успех, политичка вештина показана на изборима за државне органе. Уместо имовине, важан је приход, уместо породичног порекла гледа се образовно постигнуће.

Најдубљи утицај у овој тематици остварили су италијански социолози Вилфрд Парето (1848-1823) и Гаetano Моска (1858-1941). Парето је сматрао да су личне особине

појединаца од суштинског значаја за конституисање елите. Он је разликовао резидуе (осећања, инстинкти, интереси) и деривације (рационализација резидуа и потреба за резоновањем) као основне покретаче људске активности. У каснијој фази развоја теорије елите Парето је истицао *различите способности и неједнаки успех* као основни извор неједнакости у друштву. Разлике у способностима су природне и неуништиве, и представљају основ за образовање елите. Рецимо, најспособнији адвокат имаће највише странака и бити најбоље плаћен. Још неколико осталих на врху сачињаваће елиту, док ће сви други бити неелита. Уколико у елиту доспевају мање способни, онда друштво запада у кризу и ствара се нестабилност и успоравање друштвеног напретка.

Гаetano Моска (1858-1941) своје схватање друштва изложио је у књигама *Теорија власти и парламентаризма* (1884) и *Основи политичке науке* (1923). Он елиту везује за владајућу класу у друштву, за политичку област и отуда *појам моћи* као кључан за одређивање друштвене елите. Даровитост се у Москиној теорији појављује као даровитост за освајање и одржавање моћи у друштву.

Политичка елита се формира зависно од друштвено-историјских услова: некада је то друштво ратника, феудалаца, црквених великодостојника, капиталиста, интелигенције или неке комбинација ових група. Једно је сигурно – политичка моћ коју она поседује јесте онај чинилац друштвеног живота који је разликује од осталих чланова друштва. Она је, тврди Моска, у мањини у односу на масу којом управља и влада.

Друштвени живот захтева планирање и организацију, односно постојање управљача. А друштвом може да управља само мањина. Она је боља организованост и носилац одређених својстава – некада богатства, или војничке способности, или свештених знања, а данас стручности и образовања. Али није реч само о организацији. Она управља и у име владајућих моралних, политичких или религиозних уверења у друштвом. А те најважније моралне, интелектуалне и карактерне особине припадника владајуће елите, нису само знак разликовања од масе и класе којом управљају, већ се преносе генерацијама. Њихову власт легитимише знање и способности које су друштвено високо вредноване.

За Роберта Михелса (1876—1936) организација је кључна полуга за стварање елите. Ако је организација та која ствара «господство оних који су изабрани над бирачима, мандатора над оним који даје мандат, делегата над онима који делегирају» онда

је даровит онај који зна шта је организационо понашање и како се доспева на врх организације. Онај ко каже организација, каже олигархија» Ова последња реченица је чувени Михелсов гвоздени закон олигархије о коме је писао у књизи *Социологија политичких странака* (1911).

Политичка елита није јединствена социјална категорија. Елиту је, по суду Михелса, могућно поделити на три групације: *политичку*, чији је извор моћи у државној организацији, *економску*, која управља материјалним добрима и новцем и *интелектуалну елиту*, која употребљава симболе језика и знање (науку). Елите се, другим речима, конституишу посредством моћи, новца, симбола.

Модерни теоретичари елита сматрају да успех и моћ произлазе из места у систему институција. По мишљењу Рајта Милса, који је анализирао америчко друштво 50-их година у књизи *Елита власти*, (*The Power Elite*, 1958) три најважније институције су држава, велике корпорације, војска. Елита моћи, сачињена од припадника економске, војне и политичке делатности, влада америчким друштвом. Она управља и масовним медијима који формирају јавно мишљење и свест човека из масе усредсређеном на своју породицу, рад, доколицу и комшилук.

У свом другом великом делу *Друштвени систем* (*The Social System*, 1951), Талкот Парсонс одређује људско друштвено деловање као интеракцију спољних услова и изазова, индивидуалних тежњи, колективних одлука и циљева и општих вредности. Вредности су путокази нашег деловања, а главно спремиште вредности јесте култура.

Како се појединци и друштвене групе диференцирају? Парсонс указује на три обележја: прво, *квалитети* (qualities)- то су оне карактеристике људи које се уважавају независно од индивидуалних успеха као што су част, поштење, искреност; друго, *постигнућа* (performances)- показују колико су појединци успешни у појединачним деловањима а тако нешто је немогућно без ослонаца на квалитет; треће, *поседи* (possessions)- квалитети и постигнућа су непреносиви али поседи, као што су предмети и ствари, се наслеђују; поседи увећавају задовољства пријатности, имају тржишну вредност као и симболичку.

Појединци се различито позиционирају на лествици друштвених положаја. У зависности од места, по суду Парсонса, уживаће различита добра и неједнаки углед. Они најниже рангирани неће добити никакву награду. Оцена способности неке елите и њених припадника може се разумети и као начин

успешног задовољавања (испуњавања) вредности које су пожељне и захтеване. На основу главних функционалних области друштва и вредности, могу се одредити стратешке елите на основу пет кључних вредности: имовина, организација, знање, норме (вредности), забава.

Основна Парсонсова теза у чувеном раду «Струке и друштвена структура» (1939) формулисана је на следећи начин: стратификациона структура савременог капиталистичког друштва заснована је на *струци* (professions). Шта је струка? Реч је о више занимања која су се успела цеховски повезати. Она имају водећу улогу у савременој организацији рада. За разлику од племства и капиталистичких предузетника, струке полажу право на један важан ресурс – знање. Изграђене су струковне (професионалне) *заједнице* преко којих владају важним деловима друштвеног система. Посредством струка савремено друштво обезбеђује ширење и заштиту вредности као што су рационалност и универзалност. С једне стране, целокупна област културе и науке (идејни погледи на свет) прожета је струкама. Међутим, струка обезбеђују функционални значај постигнућа чиме се врши и расподела награда (новца и моћи). Чињеница је да у савременом друштву струке имају велику улогу у функционалном раслојавању становништва али истовремено интергративни значај за одржање и напредак система.

У складу са Парсонсовом тезом, слободно би се могло рећи да су струке постале стварни управљачи друштвом. Поседници и тумачи главних друштвених вредности - лекари (здравље), правници (право), друштвени научници (друштвени напредак), новинари (истина о друштвеној стварности), модисти (естетско) итд - речју, идеолози, преузели су водећу улогу у друштву. Поред повлашћеног положаја у расподели друштвених награда, они су обезбедили и право да прописују друштвене вредности. Преко контроле вредности постали су стварни господари не само света рада већ и света капитала. Њих и њихове заповести са једнаком послушношћу следе сељаци и земљопоседници, радници и фабриканти. У складу са Парсонсовом теоријом струка у савременом друштву, можемо да тврдимо да елиту формирају даровити који постижу успех у својим струкама.

Ева Ециони-Халеви (Eva Etzioni-Halevy, 1929) је написала књигу *Повезаност елите* (1993) у којој је доказивала повезаност елита и ресурса. По њој, савремена теорија елита почива на четири основна ресурса.

На који начин Ева Ециони Халеви дефинише елите? Савремено друштво се налази у ситуацији да се бори за ресурсе и успостављање контроле над њима. Они су у оскудици а постоји велика потражња јер су значајни за живот људи. Елите се могу дефинисати као групе људи који имају више него велики удео у моћи, на основу своје активне *контроле ресурса*. Главни ресурси су: 1) организационо-административни извори (способност организовања људи и контроле организационих структура, попут бирократских организација); 2) материјално-економски извори (капитал, средства за производњу и размену, предузећа); 3) симболички извори (знање, информације, способност манипулације симболима у конструисању реалности код других); 4) извори физичке силе (пре свега оружје); 5) психоперсонални извори (харизма, време, мотивација, енергија).

Ресурси нису основа за поделу елита. Оне се разликују пре свега по друштвеној делатности коју обављају: политичка елита, управно-државна, судска, привредна, радничко-синдикална, медијска, академска, елита друштвених покрета.

Дуги представник савремених приступа елитама јесте Кристофер Лаш (1932-1994). Његова књига *Побуна елита: и издаја демократије* (1996), говори о једној сасвим новој појави – глобалној и зато неодговорној елити. Припадници нове елите су космополитске и присталице мултикултурализма на глобалном нивоу. Оне нуде једну «пријатну слику глобалног базара» на коме су не-глобалне, националне културе сведене на «егзотичне кухиње, егзотично облачење, егзотичну музику, егзотичне племеске обичаје који се могу кушати насумце, без сувишне запитаности и одговорности» (1996:11). Нова елита није на страни несповног друштва, већ глобалних економских и политичких сила. «Нове елите су код куће само у транзиту, на путу за неку конференцију на високом нивоу, на грандиозно отврање новог представништва, на интернационални филмски фестивал или у неоткривено летовалиште. Њихов поглед на свет је у суштини туристички» (1996:11).

Средиште глобалистичке идеологије је тврдња да је целокупна досадашња европска и америчка култура заснована на «мизогинији», «расизму», «сексизму», «национализму», «хомофобији», «европоцентризму» итд. и да је задатак друштвене науке да сва та најстрашнија зла идентификује и искорени.

Стара традиционална елита говорила је првенствено о обавезама, себе је видела у служби тешких и напорних друштвених циљева, а показивала је изразиту одговорност према

одржању крхке материјалне цивилизације и танушне («елитне») културе. Нова, пак, елита, иде искључиво за својим задовољствима, адолесцентски је заокупљена само својим проблемима. Она је дете једне нове, материјално богате цивилизације, и као свако дете богатог скоројевића оно је размажено, обесно и бестидно.

Уз све то иде и њена својеврсна «ароганција моћи» - уверење да је та нова елита апсолутни носилац највиших знања и вредности, и да јој као таквој припадају све материјалне и статусне повластице глобалног система. Припадника нове елите лако ћете препознати по томе што ће вам рећи да он прецима, отаџбини нити било коме другоме не дугује ама баш ништа. Лаш то назива «побуном елита» против одговорности према било коме - сопственом друштву, националној држави, националној култури.

Верујући у своју вечну младост, она, међутим, пропушта да види демографску катастрофу у коју гура своје друштво. Јер, «уживање без одговорности» није само главна животна лозинка елите. Да је тако, друштво би се обнављало захваљујући плодности и родитељству нижих класа. Међутим, елита је паролом «максимум уживања, минимум одговорности» заразила и целокуно домаће становништво.

Да укажемо и на једну класификацију елита. Могу се разликовати елите као носиоци вредности, као перформансе (виштина остваривања, а не стварања), као носиоци положаја, моћи и функције (Жак Коенен – Итер, 2005).

х х х

Из предоченог прегледа класичних и савремених теорија, видимо да су кључна обележја друштвених елита- способност, тежња ка моћи, организационо понашање, предност у струци, контрола ресурса. Традиционалне елите су биле регрутоване из културе наслеђивања (породица, имовина). Модерне елите настају више на способностима које се испољавају кроз формално образовање, приходе (зараду) али и спонтано, срећним случајем. Овоме међутим, треба додати још један критеријум. То је *талент који се није афирмисао кроз формално образовне установе*. У уметности, политици, војсци забележено је мноштво примера даровитих појединаца који су без формалних школских квалификација постали део елита. Томас Ман или Добрица Ћосић у уметности или Лула, председник Бразила (Тито у комунистичкој СФРЈ) свакако су истакнути представници уметничких и

политичких елита а нису имали формално образовање. «Председник Бразила је тек са десет година научио да чита, а после четвртог основне напустио је школу да би помогао својој породици. Као дванаестогодишњак зарађивао је као чистач ципела, а са 14 година запослио се у фабрици бакра као радник. Активно је учествовао у радничким синдикатима и борио се против диктатуре.» (*Политика*, 12 април 2009). Таква личност је демократски бирана у два мандата за председника Бразила.

Даровити у школи. Ако елита знања треба да влада модерним друштвом, онда треба да размотримо однос образовања и даровитих ученика (студената).

Научна истраживања појма даровитости показују да ова проблематика није само питање образовања, већ и значајно развојно питање друштва. Проблем даровитости је комплексан и тешко ухватљив, а истраживачке технике за његово мерење којима располажемо су недовољно поуздане. Појам није довољно операционализован да би нам помогао у наставном раду и образовању (Максић, 1993, 2006). Могу се разликовати опште карактеристике даровите личности, оне које појединац испољава у једној области, и специфичне врсте даровитости које се остварују у једној личности.

У истраживањима даровитости указује се на: богатији речник; лако оперисање апстрактним симболима; прихватање дискусије и расправе; смисао за имагинацију; лако откривање сложенијих односа и веза између појава; широка интересовања; јака мотивација за успехом и сазнањем; пластично решавање сложених проблема; упорност у раду; самосталност у мишљењу (Максић, 1993, Ђорђевић, 1995).

Креативност је - поред способности, учења, постигнућа, мотивације - једно од основних обележја даровитости. Овај појам обухвата скуп интелектуалних, социјалних, емоционалних особина личности и њених активности, постигнућа. »Креативност се одређује као својство појединца (особине личности), карактеристике понашања или обележја одређених постигнућа и производа« (Максић, 1995: 153-154). Главни извори креативног постигнућа су интелектуални процеси и стил, знања, особине личности, мотивација, окружење. Имплицитна претпоставка оваквог схватања креативности је у томе да се ово својство личности учи (реакција на стимулусе).

У литератури се, као фактори креативности, издвајају способности у мишљењу, откривању идеја, разраде, изражавања, оригиналност, флексибилност, флуентност, редифиниција,

елаборација. То су, заправо, различити облици способности: (а) способност да се мисли, опажа, осећа другачије (на нов начин) од других, (б) способност еластичног мишљења, прелажење са једног типа мишљења на други, (в) способност поседовања богатства идеја и речи, (г) способност разраде детаља и стварање целине, (д) способност тумачења познатог на нов начин (Гојков, и сар.2002).

Даровитост није појам који је идентичан интелигенцији или с друге стране креативности. Интелигенција се мери тестовима и не може се поистоветити са даровитошћу која је далеко сложније понашање. Креативност је оригинално налажење решења за неко искуство или мисаони проблем. Даровитост укључује интелигенцију и кротивност али и нешто више. По мишљењу истраживача даровитости веома је важно да се оцени општа способност и посебне способности даровитог детета и врста мотивације (Ђорђевић, 1995).

О даровитости појединаца и група требало би расправљати на диференциран начин. Даровитост је условљена: (1) узрастом, полом, друштвеном средином, културним обрасцима, потребама, (2) облашћу у којој се креативан рад изводи (уметност, природне науке, друштвене науке), (3) ситуацијом и радном активношћу, (4) предиспозицијама личности (учење, стварање, социјалне карактеристике).

Истраживачи овог проблема су указали да постоје две врсте даровите деце. Нека даровита деца показују своје способности у школи. Друга врста даровитости код деце испољава се ван школе – у личном животу или на неким јавним пословима.

Када је о школској даровитости реч, емпиријски налази у основним и средњим школама Републике Србије показују да учитељи и наставници даровитост везују по правилу за сазнајна постигнућа (Аврамовић,З.;Вујачић, М. 2010). Овде су дати одговори учитеља и наставника.

Табела А1: Како разликујете даровите од недаровитих ученика (основне школе)

Категорије – одговори наставника N=64	Фреквенције	Проценти
успешније и брже уче и решавају задатке	38	59.37%
заинтересованији од осталих ученика	29	45.31%
активнији	23	35.93%
креативни	14	21.87%

способност критичког мишљења	13	20.31%
примењују стечена знања	13	20.31%
чешће постављају питања	12	18.75%
самостални	8	12.5%
траже додатне информације и знања	7	10.93%
радознали	5	7.81%
пажљивији	5	7.81%

Табела Б1: Како разликујете даровите од недаровитих ученика (средње стручне школе и гимназије)

Категорије – одговори наставника N=21	Фреквенције	Проценти
успешније и брже уче и решавају задатке	14	66.66%
заинтересованији од осталих ученика	8	38.09%
траже додатне информације и знања	7	33.33%
активнији	6	28.57%
пажљивији на часу	4	19.04%
чешће постављају питања	4	19.04%
самостални	4	19.04%
примењују стечена знања	4	19.04%
способност критичког мишљења	3	14.28%
креативнији, маштовитији	3	14.28%

Из приказаног прегледа препознавања даровитих ученика у основним и средњим школама видимо да је на првом месту карактеристика - успешно и брзо учење, а потом заинтересованост, активност, пажња, запиткивање, критичко мишљење, креативност. То су показатељи школског успеха. Даровитост у школи је у функцији сазнајног постигнућа. Успешно и брзо учење прави је пут до одличне оцене. Заинтересованост према знању може да се промени. Активност на часу може да буде усмерена према оцени.

Слична препознавања даровитих ученика откривамо и у другим истраживањима. Деца показују неке високе способности лаког и брзог учења. Она су бистра, изузетна у разумевању и решавању проблема. Наравно, способности су различите: интелектуалне, практичне, социјалне, уметничке, спортске, а то значи да се даровитост везује увек за одређену област

друштвених активности или посебну професију – математика, језик и књижевност, уметност, друштвене науке (Максић, 1995, Ђорђевић, 1995).

Међутим, истраживачи даровитости потврђују један општи закључак према коме даровитост у школи не мора да се искаже изван школе. Када је реч о деци онда би требало приметити да су нека деца изузетно способна али немотивисана. Код друге деце даровитост се манифестује на раном узрасту а код других касније, у зрелим годинама. За неку децу су важни социјални и породични услови за другу нису. Има деце која показују даровитост за један предмет или групу предмета, док за остале предмете показују недаровитост. Најзад, даровитост није и мудрост.

Каква је веза између образовања (даровитих ученика) и друштвених елита? Да ли постоји директна веза између даровитих ученика и формирања друштвених елита? Каква је веза измеђи *способности, вештина организационог понашања, тежње ка моћи, предности у струци, контроли ресурса* и даровите деце у школи?

Из прегледа основних обележја друштвених елита можемо да закључимо да школа *не подстиче* већину особине од којих се формира друштвена елита. Ништа не гарантује да ће се од даровитих ученика формирати елита у друштву. Школа развија когнитивне способности, али не и вештину организационог сналажења, тежњу за освајањем моћи, стицање предности у струци, контроли ресурса. Као да ове особине даровити ученици треба да стекну изван школе или у друштву када се запути својим стазама живота и рада.

Препреке за даровите на путу до елита. У сваком друштву, (и у Републици Србији), даровити појединци који су стекли одређена струковна (професионална) знања у школи не користе их у пуној и одговарајућој мери у свом послу. У овим случајевима знање ученика које је оцењено у школи као одлично не поклапа се са друштвеном улогом коју обављају. Зашто даровити ученици не преузимају улоге у струкама за које су најдаровитији? Где се губи даровит ученик у шуми друштвених односа и институција?

Од античких времена друштвени мислиоци тврде да је за успешан развој ужих и ширих делова друштва најважније испунити услов избора квалитетних људи. Та максима отприлике гласи - на значајне функције у друштву и држави треба поставити најспособније и најмудрије појединце.

Ако бисмо са овог становишта размотрили концепт друштва заснованог на складу даровитости и друштвених улога, онда бисмо могли да закључимо да је добра држава она у којој свако обавља посао у складу са својим формално развијеним способностима. Овај, тако пријемчив и саморазумљив социјални концепт, нико разуман не би доводио у питање. За свако друштво способност, вештина, знање је покретачка снага развоја а за појединца пут ка успеху се отвара посредством личног дара. Проблем је међутим што се даровитост појединаца и друштвених група остварује само у делу друштва а не целини друштва. Зашто је то тако? Који су то разлози да даровита личност не долази до свог пуног практичног учинка? Шта су препреке да друштво искористи на најоптималнији начин даровитост својих чланова?

Расправа о даровитој личности увек је повезана са карактеристикама, особинама, изврсностима, односно њеним знањима, вештинама, умећима. Сродни појмови су стручна личност, способна у свом послу, итд. Даровита личност је везана за професију (струку) које обавља. А свака професија је израз подела рада као и поделе људског знања и карактеристике је монопол над комплексом знања и практичних умећа за које је потребно дуже школовање. Припадник професије поседује квалификације на основу знања. Према томе, даровита личност поседује специјализована знања која се разликују од других знања, та знања се остварују у једној делатности на релативно трајан и устаљен начин, на основу тих знања се стичу материјални приходи, награде и плате.

Даровита личност је припадник професионалне групе која користи теоријска и техничка знања, обавља стручне експертизе, поседује спољашњу препознатљивост, организованост и етички кодекс (Милошевић, Б. 1997).

Највиши степен професионализма личности постиже се када се поклопе индивидуалне сазнајне вредности, умећа, вештине са захтевима конкретне делатности. Овде може да буде реч о самооцењивању. Међутим, процена професионалности личности се обавља и са становишта испуњавања интереса групе, предузећа, државе. Да ли је нека особа професионална, питање је на које треба да одговоре и други, а не само она из свог угла.

Од највећег је сазнајног значаја за нашу тему да се размотре препреке неостваривања професионалне личности. Навешћемо неколико разлога.

Једна особа може да бележи висок ниво сазнајног постигнућа у свом индивидуалном образовном развоју. Она је

имала одличан успех у школи, испољила је високе моралне стандарде у понашању, развила је психосоцијалне црте личности. Па ипак, сва ова постигнућа су остварена у току стицања знања у систему образовања, а начело професионалности каже- та знања морају да дођу до израза у одређеној области делатности. Примера ради, у некој од привредних, културних или политичких делатности а све друштвене делатности имају неку своју "природу", своје специфичности. Свака од њих тражи њој примерена знања, вештине и начине понашања. Мало ко ће оспорити чињеницу да је знање трговца или пољопривредника, коренито другачији од знања научника, уметника или политичара. Из ове околности следи тврдња да даровита личности која се обликује током школовања није самим тим гаранција да ће бити и професионално у оквиру делатности. Неко може да буде способан научник у социјалним наукама а да мало тога разуме у политичким стварима.

У светлу оваквих неподударности појављује се проблем *појединачног избора професије*. Ми не можемо поћи од претпоставке да појединци праве рационалан избор занимања којим ће се бавити. Сазнајно даровит појединац може под утицајем разних чинилаца да изабере професију у којој не може адекватно да испољи своје сазнајне, моралне, практичне способности. Неко ко има све диспозиције за бављењем спортом не мора да се бави спортом. Зашто појединци способни за једну професију бирају неку сасвим другу, питање је које заслужује темељна истраживања. Професионално знање не мора да се подудара са радним афинитетима личности. У тим расколима духа и душе, сензибилитет зна често да буде од пресудног значаја.

Породични утицај на интелектуални и сваки други развој ученика је очигледан и потврђен у бројним истраживањима (Сарадња школе и породице, 2007). Ради се о томе да жеље родитеља могу да надваладају интересовања детета и да га усмере на погрешан пут професионалног развоја. У таквим околностима велики су изгледи да се даровитост детета не реализује.

Институције могу да поспеше и спрече афирмацију даровитих личности. Свака институција је једна врста организације моћи и да би функционисала она мора да буде хијерархијски устројена. А моћ је клизав терен. Борба за моћ постоји у свакој институцији и она се често води без правила. Неко ко поседује високе стручне квалитете, дакле спада у категорију даровитих, може да буде неспособна у борби за моћ.

Глад за функцијама и положајима је огромна и у борби за моћ користе се сва нечасна средства - подметања, лажи, клевете. Морална и стручна особа често губи шансу да дође на одговарајућу функцију због неспособности да се избори против неморалних средстава мање стручног али власти гладног противника.

С друге стране, појединац на власти у институцији тражи од потчињених да му ласкају, да наступају некритички, да се удворички понашају и да без поговора извршавају наредбе. Уколико даровита особа држи до моралног интегритета, она неће доћи у видокруг носилаца институционалне моћи и неће испољити своје вредности. Ако, пак, пристане на "савијање кичме", сасвим је реално да ће жртвовати своје стручне сазнајне квалитете. Испуњавање радних и управних задатака у оквиру институција увек је скопчано са борбом за моћ и стручност. У крајњем исходу, најчешће губи стручност и професионалност.

Тржиште знања је фактор који добија на утицајности у савременом друштву. Знање у пракси, је квалитет знања који се демонстрира. Неки појединци и групе располажу квалитетнијим знањима и то успевају да капитализују. Тај успех може да се припише и констелацијама. Имамо мноштво примера за тзв. констелације. Несвршени студент ради као чувар банке. Његова материјална награда је знатно већа од његовог колеге, дипломираног инжењера који ради у текстилној индустрији. Лекар може да буде адекватније награђен у државној администрацији него у болници. Политиколог који се бави трговином некретнинама може да више зарађује од колеге који ради у државној институцији.

Политичко опредељење често је препрека за афирмацију даровитих личности. То се догађа у демократски неразвијеним или антидемократским друштвима. Стручна знања појединца не могу да се остваре због политичких мерила а не професионалних (Аврамовић, 2003). То нису знања у политичким пословима (партијским или државним) већ о стручним знањима у одређеној делатности која блокирају носиоци професионалне моћи другачијих политичких опредељења.

Најтеже се даровита личност пробија у политичким пословима и државним функцијама. Политика је посао моћи и власти и овај критеријум је надређен стручној компетенцији. Држава би морала да рачуна на стручне личности. Али, највећи број политички квалитетних људи је опредељен и по том критеријуму они нису подобни за једну власт колико су

прихватљиви за "своју" власт. Политичка опредељеност је легитимна препрека за даровиту личност. Са овог становишта, може се рећи да је боља она политика која је отворенија за квалитетне, стручне личности, а не за материјално богате или јавно популарне личности. Међутим, за политички успех важнија је храброст него интелигенција, односно знање.

Видимо да даровита личност наилази на бројне препреке сопственој афирмацији унутар струке (професије, делатности). Друштво губи на квалитету свог развоја уколико способне и стручне личности не искажу своје вредности у стручном пољу рада. Да ли се овај кадровски дефицит исправља у области *јавног деловања* друштва? Да ли "глас јавности" отвара простор за комуникацију у којој долази до изражаја даровита личност?

Пажљива анализа показује да ни јавност не води довољно рачуна о даровитим личностима. Постоје медији који имају своје личности, који фаворизују поједина гледишта, који константно ћуте о другачијим мишљењима. Сваки медиј навија за неки интерес, неке идеје, неке личности. У складу са овим опредељењима обликује се јавност и бирају личности које подржавају неки интерес.

С друге стране, даровита личност не жели да искаже своје мишљење у јавности поводом неког питања од стручног или општег интереса. Свако има право на ћутање и на јавни говор. Али право на ћутање је споредно у односу на право на јавно мишљење. Међутим, ово друго право се законито крши правом уредника да не објави стручно мишљење које није у складу са уређивачком политиком.

Постоје још неки разлози, више или мање преплетени са претходним, због којих даровита личност не доспева до одговарајућих друштвених, привредних и државних функција.

Психолошка структура личности је један од најважнијих фактора успешне или неуспешне каријере. Несклад интелигенције и емоционално-вољних особина личности је честа појава. Емоционални профил и воља представљају оне црте личности које ометају или подстичу остваривање интелектуалних способности. С друге стране, карактерне особине личности могу бити сметња или разлог успеха даровите личности. Свако се у искуству суочио са унутрашњим психичким дилемама. Некима је воља помогла да остваре успех, а другима је одсуство воље одмогло упркос интелектуалним квалитетима. Моралност је некима засметала да постигну циљ а другима је одсуство моралних норми помогло да

остваре успех у каријери. Борбене особе су биле успешније од неборбених без обзира на друге особине личности.

Расподела богатства и моћи у друштву је такође значајан фактор за афирмацију професионалних квалитета у друштву. Опште је познато да талентовани појединци рођени у сиромашним породицама најчешће не успевају да остваре своје сазнајне или стваралачке способности. Место у систему политичке моћи значајно утиче на промоцију појединца. Везе са влашћу омогућавају неквалитетним појединцима да остваре своје амбиције.

Социјална култура друштва у коме појединац одраста незаобилазни је чинилац афирмације професионалне личности. Овде се мисли на схватања, навике, обичаје, менатлитет, вредносну структуру "колективне свести". Једна култура може бити отворена и подстицајна за афирмацију даровите личности, друга нешто сасвим супротно (клима зависти, подметања, неповерења).

Конзервативно усмерење националне културе је ограничавајући чинилац за индивидуализацију способности. С друге стране, индивидуалистичке културе би требало да буду отвореније за продор и потврђивање даровитости појединца. Овде би требало додати и оно што се зове завист, злоба, мањак толеранције, преношење приватног у јавни живот. Све су то могућне препреке за афирмацију даровите личности (Аврамовић, 2003).

Најзад, постоје и *ирационални фактори* ометања даровите личности. Довољно је да укажемо на снагу случаја. Колико пута је случајност допринела да неко не оствари свој квалитет или га, пак, оствари. Околност да некога познајемо ко је у стању да нам помогне, показала се као пресудна за каријеру без обзира на стручни квалитет. Неко случајно познанство је такође могло да буде одлучујуће за афирмацију стручности.

Овај кратак аналитички осврт показује да се између даровитог појединца и развоја друштва налази мноштво препрека и да оне нису лако отклоњиве. Велике су разлике између знања у друштву, у школи и знања у пракси.

Шта друштво може да учини да се елита формира од даровитих? Укратко: Да отклања поменуте препреке. Да успостави конкуренцију даровитих, а не привилегије и протекције. Да што шири део популације младих буде укључено у образовање.

Међутим, увек ће бити један део даровитих неискоришћен са становишта елитног критеријума.

Закључак. Наше истраживање показује да постоји разлика између даровите личности у школи - постигнућа, способности, учење, мотивација, креативност – и друштвених елита. У друштву су потребне *особине* предузетне личности, организационо понашање, институционална снажљивост, тежња ка моћи, контрола ресурса. Одличан ученик није исто што и успешан човек. За ово друго потребно је: иницијативност, самопоуздање и самоуважавање, знање о управљању, праћење организационих процеса у својој области, упорност, стрпљивост и дисциплинованост у послу, храброст и преузимање ризика, брзе реакције али са контролом емоција, комуникативност, лична организованост, избегавање стресних ситуација, легалистичко понашање, спремност да се брзо исправе грешке, елегантан изглед и културно понашање. Ова идеја подразумева и препознавање и искоришћавање повољних прилика.

Други кључни чинилац уласка у елиту је *функционисање организације*. Њене кључне карактеристике су оријентација на стваралаштво и професионалну делатност и понашање, максимална отвореност према даровитости свих запослених, отворена комуникација (садржински односи, а не затвореност и егоизам), интелектуално и радно такмичење, транспарентна борба за моћ, подстицање »социјалне климе« у организацији. Иновативна организација спаја личне и друштвене циљеве.

Личност, да закључимо, може да буде даровита у школи, а да у друштву не искористи своју даровитост и не постане део елите.

Литература:

- Аврамовић, З.(1997): Културолошки апсекти уџбеника као подстицај креативности, Зборник 3. Виша школа за образовање васпитача ,Вршац,
- Аврамовић, З. (1998): Задужбине и фондови – установе за помагање даровитих, Зборник 4. Виша школа за образовање васпитача , Вршац,
- Аврамовић, З. (2007): Култура, Завод за уџбенике, Београд
- Аврамовић, З. (2003): Држава и образовање, Београд:Институт за педагошка истраживања
- Аврамовић, З; Вујачић, М.(2010): Наставник између теорије и наставне праксе, Београд: Институт за педагошка истраживања

- Гојков, Г и сар.(2002): Рана идентификација даровитости, Вршац: Виша школа за образовање васпитача (lat)
- Сарадња школе и породице, (2007): Зборник радова (при. Нада Половина и Бланка Богуновић), ИПИ, Београд
- Ђорђевић, Б. (1995): Даровити ученици и (не)успех, Београд: Заједница учитељских факултета
- Тадић, Љ. (1988): Наука о политици, Рад. Београд
- Жак Коенен – Итер (2005): Социологија елите, Клио, Београд
- Максић, С. (1993): Како препознати даровитог ученика, Београд:ИПИ
- Максић, С. (2006): Подстицање креативности у школи,Београд: Институт за педагошка истраживања
- Милошевић, Б. (1997).Умеће рада, Филозофски факултет, Нови Сад
- Roberto Michels, (1927), *First Lectures in Political Sociology*.New York, Harper and Row,
- Talcotts Parsons (1951)*The Social System*, (Drustveni sistem, prevod M.Brdar, Izdavacka knjizarnica Novi Sad, 2009)
- Etzioni-Halevy, Eva (1993): *The Elite Connection: Problems and Potential of Western Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- *Las Kristofer* (1996)*Revolt of the Elites: And the Betrayal of Democracy*, (prevod na srpski jezik, Pobuna elita i izdaja demokratije, Svetovi, Novi Sad 1996
- Гаetano Моска, «О владајућој класи», у Т. Парсонс, Е. Шилс, К. Негел и Џ. Питс, *Теорија о друштву: основи савремене социолошке теорије*, Вук Караџић, Београд 1969, књига 1, стр. 572-576; стр. 573.
- Mills, R. (1964) *Elita vlasti*, Vuk Karadzic, Beograd
- Pareto, V. (1935): *The Mind and Society*, Jonathan Cape, London

Zoran Avramovic, PhD

Institute for Pedagogic Research, Belgrade

zoran@sezampro.rs

Social Elite and Giftedness

The paper analysis the relationship between education (school) and social elite. It considers the following issues: who creates elites in professions (economists, physicians, teachers, politicians, sportsmen)? Do gifted pupils and students create elites in social field? What happens to gifted students after they finish their formal education? The starting point in addressing the issues is the assumption that it is not possible to develop successful society without its best representatives. Elites have always been minorities who serve to the society and govern it. The first part of the paper offers theoretical views on social elite. There are two views on elites. Traditional elites used to be recruited from inheritance culture (family, property). Contemporary elites are created according to abilities manifested during formal schooling, performance, income, as well as by lucky chance. In other words, modern view on elites relies on gifted individuals in educational institutions. Theoretical research state the following as key features of social

elites: ability, inclination towards power, organizational behaviour, professional advantage, resource control.

The second part of the paper briefly explicates the role of school in recruitment of able and gifted students for social elites. They are in modern societies a product of educational system. Is there a direct link between gifted students and social elites? According to a review of a number of studies it is possible to come to a conclusion that school does not encourage most of the features necessary to form social elite. School primarily develops cognitive abilities, rather than skills of organizational resourcefulness, aspiration to gain power, striving for advancement in profession, resources control – these are abilities pointed out by theoreticians of social elites.

The third part of the paper considers individual and social obstacles for gifted students on their way to become social elite. It is pointed to the problem of single profession choice, family nurture, institutional barriers, knowledge market, political inclinations, attitude towards the public, psychological structure of society, social culture. A question is raised: What can the society do to remove the mentioned obstacles?

It is emphasized in the conclusion that there is a kind of imbalance between the characteristics of gifted students at school (achievements, abilities, learning, motivation, creativity) and the features needed for successful society (entrepreneur personality and organized behaviour, institutional resourcefulness, inclination towards power, resource control).

